

شناسایی و تبیین چالش‌های کلیدی نظام بانکداری بین‌الملل ایران

مصطفی گوهری^۱، وحید خاشعی و رنامخواستی^۲، زهره دهدشتی شاهرخ^۳،
ولی‌اله سیف^۴

۱. دانشجوی دکتری مدیریت سیاستگذاری بازرگانی، گروه مدیریت بازرگانی، دانشکده مدیریت و حسابداری،

دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

۲. دانشیار، گروه مدیریت بازرگانی، دانشکده مدیریت و حسابداری، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

۳. استاد، گروه مدیریت بازرگانی، دانشکده مدیریت و حسابداری، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

۴. استادیار، دانشکده مدیریت و حسابداری، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۲/۰۳

تاریخ ارسال: ۱۳۹۹/۰۹/۱۹

چکیده

با وجود تغییر ساختار نظام‌های بانکی بعد از بروز بحران مالی، بانکداری بین‌المللی همچنان به عنوان یکی از منابع مهم تأمین مالی برای کشورهای در حال توسعه محسوب می‌شود. در اقتصاد ایران به دلیل عمق کم بازار سرمایه و نبود جایگزین‌های مناسب، نظام تأمین مالی یک نظام بانک‌محور بوده و بانک‌ها مسئولیت زیادی در تأمین مالی بنگاه‌های کوچک و بزرگ دارند. عدم حضور بانک‌های خارجی در ایران در سطح و مقیاس سایر اقتصادهای در حال توسعه، نشان از عدم موفقیت ایران در بهره‌برداری مناسب از منابع تأمین مالی از این طریق، بویژه در شرایطی که کشور در معرض تحریم‌های اقتصادی نبود، دارد. این پژوهش، در باب اهمیت و جایگاه بانکداری بین‌الملل در نظام اقتصادی، دلایلی مطرح شده و سپس در جهت شناسایی چالش‌های کلیدی نظام بانکداری بین‌الملل ایران، تلاش نموده است. در این راستا، پژوهشی کیفی با روش تحلیل محتوای کیفی و با حضور ۱۵ نفر از متخصصین این حوزه انجام پذیرفته است. داده‌ها که از طریق مصاحبه نیمه ساختاریافته جمع‌آوری شده‌اند، مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و نتایج حاکی از آن است که: اتصال و دسترسی بسیار محدود به نظام مالی جهانی، اجرای محدود استانداردهای پذیرفته شده جهانی در عملیات بانکی، عدم تطبیق کامل با استانداردهای گروه ویژه اقدام مالی، نوسانات نرخ ارز، ضعف حاکمیت شرکتی و رتبه ریسک اعتباری، مهم‌ترین چالش‌های نظام بانکداری بین‌الملل کشورمان بوده و این چالش‌ها ناشی از متغیرهای کلان جهت‌گیری سیاست خارجی، هژمونی دلار در نظام مالی جهانی، تحریم‌های جامع و هدفمند و موانع قوانین و مقرراتی بوده است.

کلیدواژه‌ها: چالش، نظام بانکی، بانکداری بین‌المللی

۱- مقدمه و بیان مسئله

پیشرفت اقتصادی مستلزم تجهیز و تخصیص بهینه منابع است. درواقع، رشد اقتصادی مستلزم تولید و تولید مستلزم سرمایه‌گذاری است [۱]. کارکرد اصلی بازار مالی، تسهیل فرآیند تأمین مالی است که خود منتج به توسعه اقتصادی می‌شود [۲]. مطالعات امروزی به خوبی رابطه میان توسعه‌یافتگی و کارآیی و پیشرفت بازارهای مالی از پیش نیازهای اساسی رشد و توسعه اقتصادی هر کشوری محسوب می‌شود [۳]. نظام بانکی، به عنوان تعدیل و جاری‌کننده پول و ارزش در کشور، زیرمجموعه‌ای از نظام اقتصادی کشور است که با بخش‌های گوناگون تولید و صنعت رابطه‌ای نزدیک و تنگاتنگ دارد. تصمیمات و برنامه‌ریزی‌های خرد و کلان صنعت بانکداری در هر کشور، تأثیر مستقیمی بر زندگی مردم دارد و علاوه بر تغییر روش زندگی به لحاظ اقتصادی، بر فرهنگ و نگرش اجتماعی مردم جامعه نیز تأثیرگذار است.

بنگاه‌های اقتصادی برای تأمین مالی فعالیت‌های خود، نیازمند منابع مالی هستند. این تأمین مالی در کشورهایی که دارای نظام مالی پیشرفته هستند، از طریق نهادهای مختلف بازار سرمایه، بانک، صندوق‌های مشترک سرمایه‌گذاری و سایر نهادهای مالی قابل تأمین است. در اقتصاد ایران، به دلیل عمق کم بازار سرمایه و نبود جایگزین‌های مناسب تأمین مالی بانکی، نظام تأمین مالی در اقتصاد ایران، یک نظام بانک‌محور^۱ بوده و بانک‌ها مسئولیت زیادی در تأمین مالی بنگاه‌های کوچک و بزرگ و همچنین تأمین مالی کوتاه‌مدت و بلندمدت دارند [۴]. بانک‌های بین‌المللی نقشی اساسی در ادغام مالی بازارهای مالی جهانی و ادغام اقتصادی کشورها داشته‌اند. نقش آن‌ها به عنوان واسطه‌های جغرافیایی به ارسال سرمایه به کشورها و مناطقی که قبلاً در جذب سرمایه مشکل داشتند، کمک کرده است. بانکداری خارجی در دهه‌های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ در کشورهای ایالات متحده، ژاپن و اروپا رشد نمود و بانک‌های تجاری، به دلیل رشد اندک کسب‌وکار بانکی در داخل مرز، جهت سودآوری بیشتر، گستره فعالیت خود را به بازارهای خارجی تسری دادند. آن‌ها با ایجاد و گسترش شعبات خارجی و واحدهای فرعی و یا فعالیت بین‌المللی در کشور محل استقرار بدون واحد فرعی، به دنبال کسب منفعت از بازارهای مختلف بودند [۵]. با وجود تغییر ساختار نظام‌های بانکی بعد از

بروز بحران مالی، بانکداری بین‌المللی^۱ همچنان به عنوان یکی از منابع مهم تأمین مالی برای کشورهای در حال توسعه محسوب می‌شود. توسعه روزافزون تجارت بین‌المللی، موجبات پیشرفت بانکداری بین‌المللی را به موازات آن فراهم آورده است.

باز بودن اقتصادها عامل مهمی در منتفع شدن بیشتر کشورها از جریانات مالی جهانی، دانش و فرصت‌های نهفته در آن، محسوب می‌گردد. فعالیت‌های بانکداری بین‌المللی، پتانسیل این را دارند تا درجه رقابت را در نظام بانکی داخلی بهبود دهند، به بروز رسانی مهارت‌ها کمک نمایند و مهم‌تر از همه کارایی تخصیص منابع را ارتقاء دهند. در این میان ریسک‌های موجود هم قابل تسهیم شدن و متنوع‌تر شدن هستند [۶]. بانکداری بین‌المللی می‌تواند به تنظیم سیاست‌ها و مقررات مالی و همچنین روش‌های نظارتی داخلی کمک کرده و تمرکز سیاسی میان نهادهای مالی داخلی و دولت را تضعیف نماید. در مجموع سرمایه بیشتر و افزایش کارایی تخصیص به سرعت توسعه اقتصادی افزوده و به ثبات بیشتر مالی اقتصادهای میزبان بانک‌های خارجی، می‌انجامد [۷]. فعالیت‌های بانکداری بین‌المللی از دو کانال بر تسریع رشد اقتصادی، رفاه بیشتر و تحکیم ثبات، اثر می‌گذارد؛ اول از طریق تأمین سرمایه بیشتر، کارشناس و تکنولوژی‌های جدید مورد نیاز که منجر به شکل‌گیری نظام‌های بانکی رقابتی‌تر می‌گردد و دوم از طریق امکان تسهیم ریسک و تنوع بخشی، باعث هموارسازی و کاهش تأثیر منفی شوک‌های داخلی می‌شود [۸]. عدم حضور بانک‌های خارجی در ایران در سطح و مقیاس سایر اقتصادهای در حال توسعه، نشان از عدم موفقیت ایران در بهره‌برداری مناسب از منابع تأمین مالی، به ویژه در شرایطی که کشور در معرض تحریم‌های اقتصادی نبود، دارد. علی‌رغم صادرات قابل توجه نفت در زمان گذشته و حجم قابل توجه صادرات غیرنفتی در شرایط کنونی سیستم بانکداری ایران در حوزه بین‌المللی در حالت غیرفعال قرار دارد. هرچند تحریم‌های گسترده گلوگاه اصلی سیستم تجارت خارجی کشورمان یعنی سیستم بانکی را مسدود نموده اما بررسی عملکرد آن در گذشته نشان می‌دهد که چالش‌های متعدد دیگری نیز در مسیر توسعه بین‌المللی نظام بانکی کشورمان وجود داشته است. بر این اساس، این پژوهش قصد دارد با اتخاذ استراتژی “تحلیل محتوای کیفی” روند عملکردی نظام بانکی را بررسی نموده و به این سؤالات پاسخ دهد: چالش‌های کلیدی نظام بانکداری بین‌الملل ایران کدام‌اند؟ و مهم‌ترین علل به وجود آمدن این چالش چیست؟

۲- مبانی نظری و ادبیات پژوهش

با افزایش شدت رقابت و شتاب تغییرات محیطی، بنگاه‌ها با بحران تمرکز روی بهره‌برداری از قابلیت‌های موجود و یا اکتشاف قابلیت‌های جدید مواجه می‌شوند [۹]. یکی از مهم‌ترین اجزای هر فعالیت اقتصادی، فراهم کردن منابع مالی مورد نیاز است که می‌تواند در قالب ساختارهای مختلف سرمایه از محل بدهی یا حقوق صاحبان سهام تأمین شود [۱۰]. داشتن نظام بانکی نوین و پیشرفته از مهمترین الزامات توسعه اقتصادی است [۱۱]. ساختار مالی کشورها در قالب سه مدل بانک‌محور، بازارمحور و دیدگاه خدمات مالی قابل تقسیم‌بندی است. مزایای دیدگاه بانک‌محور بر اساس تأکید بر نقش بانک‌ها در تجهیز منابع، معرفی پروژه‌های جدید و مدیریت ریسک استوار است که نتیجه آن، کارایی بیشتر در خصوص کسب اطلاعات درباره شرکت‌ها و نظارت بهتر بر عملکرد مدیران خواهد بود. با در نظر داشتن ماهیت غیرانتفاعی بانک‌های پس‌انداز و تعاونی در هر دو ساختار، نقش‌آفرینی و قدرت این نهادها در نظام مالی بانک‌محور، بسیار پررنگ‌تر از نظام مالی بازارمحور است. ساختار صنعتی کشورهای موفق با ساختار مالی بانک‌محور با تمرکز بر تولید و درصد بالایی بنگاه‌های کوچک و متوسط شکل گرفته است. در زمان رشد خیره‌کننده اقتصاد این کشورها در دوره بازسازی پس از جنگ جهانی دوم، صنایع کلیدی از طریق وام بانکی تأمین مالی می‌شدند و سطوح کمتری از نابرابری درآمدی و پس‌اندازهای بالا داشته‌اند. در دهه‌های نخست پس از جنگ جهانی، این کشورها کسری بودجه زیادی داشتند، بنابراین، انتشار اوراق قرضه دولتی در بازار سرمایه کم بوده است. از آلمان و ژاپن به عنوان طلایه‌داران نظام مالی بانک‌محور نام برده می‌شود [۱۲]. بانکداری بین‌المللی شامل آن بخش یا قسمت از عملیات هر بانک یا شعبه بانک می‌گردد که بانک با پول خارجی یا ارز انجام می‌دهد. برای انجام عملیات بانکداری خارجی داشتن شعبه یا دفتر نمایندگی در خارج از کشور ضرورت ندارد اما داشتن رابطه کارگزاری اجتناب ناپذیر است [۱۳]. درخصوص اینکه تراکنش چه زمانی «بین‌المللی» محسوب می‌شود، اتفاق نظر وجود ندارد و معیارهای مختلفی ارائه شده است. در نظریه اول فاصله مکانی طرفین معیاری برای این امر محسوب می‌شود؛ یعنی اگر طرفین در کشورهای مختلف اقامت داشته باشند، پرداخت بین‌المللی است. نظریه دوم بر «نوع پول» تأکید دارد. یعنی اگر پرداخت به ارز خارجی باشد و لو اینکه در داخل کشور انجام گیرد، باید آن را بین‌المللی به حساب آورد [۱۴]. قانون نمونه آنسیترال درباره انتقال بین‌المللی اعتبار، بدون ارائه معیار برای پرداخت‌های بین‌المللی، قانون مذکور را تنها در صورتی قابل اجرا می‌داند که

بانک فرستنده و بانک گیرنده در کشورهای مختلف واقع شده باشند [۱۵]. در حقوق ایران، برای ارائه معیار پرداخت بین‌المللی، باید بند ج ماده ۲ قانون پولی و بانکی کشور را مد نظر قرار داد که بیان می‌دارد: «تعهد پرداخت هرگونه دین و یا بدهی فقط به پول رایج کشور انجام‌پذیر است، مگر آنکه با رعایت مقررات ارزی کشور ترتیب دیگری بین بدهکار و بستانکار داده شده باشد». در هر حال صرف پرداخت به ارز خارجی در داخل کشور باعث بین‌المللی شدن معامله انجام گرفته نمی‌شود [۱۶].

تجربه بین‌المللی شدن بانکداری در اروپا، حاکی از آن است که تنوع زیادی در فعالیت‌ها و همچنین بازارهای هدف آنها وجود داشت. مقررات‌زدایی و رشد روزافزون یکپارچگی اروپا، بین‌المللی‌سازی بانک‌ها را تسهیل کرد. در نتیجه، تعداد بانک‌های بین‌المللی با فعالیت "چند کشور" به میزان قابل‌توجهی افزایش یافت، در صورتی که فعالیت تجاری آن‌ها، به‌ویژه در بانکداری خرد، به طور کامل در سطح بین‌المللی یکپارچه نبود [۱۷]. هرچند به طور کلی مطرح است که بانک‌ها در پاسخ به استراتژی‌های جهانی‌شدن مشتریان چند ملیتی خود، بین‌المللی شدند. با این حال، این برخی معتقدند که بانک‌ها قبل از آن در پاسخ به تغییرات ساختاری در بازارهای خدمات مالی در حال بین‌المللی شدن بودند [۱۸].

بررسی فرآیند بین‌المللی شدن بانکداری در اسپانیا، مؤید وجود رابطه معینی بین بازارهای هدف انتخاب شده برای سرمایه‌گذاری و استراتژی‌های ورود به کار گرفته شده برای توسعه بین‌المللی است. بر این اساس، در کشورهایی که از نظر روان‌شناختی فاصله کمی دارند، مانند کشورهای آمریکای لاتین و کشورهای اروپایی مثل پرتغال، فرانسه و آلمان، استراتژی‌هایی که تعهد منابع بیشتری را شامل می‌شود، مانند ادغام و تملک توسط بانک‌های محلی مورد استفاده قرار گرفته و در کشورهایی که از نظر روان‌شناختی فاصله بیشتری با اسپانیا دارند، به دلیل عدم آگاهی از بازارهای آن‌ها، استفاده عمومی از سهام اقلیت در سرمایه شرکت‌های محلی و گشایش دفاتر نمایندگی مشاهده شده است [۱۹]. مسیر بین‌المللی‌سازی بانک‌های آفریقایی با ایجاد تعادل در استفاده از نقاط قوت جهانی و منطقه‌ای برای دستیابی به رشد و گسترش بین‌المللی شکل گرفته است. استراتژی توسعه منطقه‌ای و جهانی بصورت مکمل همدیگر مورد استفاده قرار گرفته‌اند [۲۰]. نتایج تجربی بررسی ۵۷ بانک در کشورهای هند و نیجریه نشان می‌دهد که تصمیم بانک‌ها برای بین‌المللی شدن تحت تأثیر ویژگی‌هایی در سطح شرکت، مانند سود پس از مالیات، نسبت کفایت سرمایه، کل دارایی‌ها (اندازه بانک)، حجم سپرده‌های مشتریان و تعداد شعب داخلی قرار دارد [۲۱]. میزان

دارایی‌های بالاتر، منابع انسانی باکیفیت‌تر، مالکیت خصوصی و عمر سازمانی بالاتر منجر به بین‌المللی شدن بانک‌های تجاری هند شده است. با این حال، مشخص شد که هزینه‌های بیشتر نشان‌تجاری، تبلیغات و مالکیت دولت با تنوع بین‌المللی ارتباط منفی دارد [۲۲]. یافته‌های پژوهش‌ها نشان می‌دهد که سودآوری، تأمین مالی تجاری، تعقیب مشتریان، متنوع‌سازی ریسک و پیگیری فرصت‌های جدید بازار، از جمله عوامل مهم حضور بانک‌های خارجی در کشور مالزی است. بانک‌های چندملیتی که از فرصت‌های خاص و رشد بازار در این کشور بهره می‌برند، باید در مورد اهداف شرکت خود بسیار روشن باشند. تجربه نشان داده که فقط تعداد معدودی از بانک‌های خارجی یک استراتژی بلندمدت واقعی و شفاف برای بازار مالزی دارند [۲۳].

بانک‌های خارجی اهمیت بخش بانکی خرد که در بازارهای نوظهور توسعه چندانی نیافته را درک می‌کنند. دولت در این بازارها منافع این بخش را درک نموده و بنابراین با قرار دادن معیارهای سخت‌گیرانه در مورد نوع بانک‌هایی که می‌توانند سهام یک بانک داخلی را کسب کنند و یا در آن ادغام شوند، انتخاب و شرایط مورد نیاز همکاری با بانک‌های داخلی و توسعه سیستم بانکی را تعیین می‌نمایند. باز شدن یک سیستم مالی توسعه‌نیافته به روی رقبای خارجی، می‌تواند منجر به کاهش سود بانک‌های داخلی شود؛ زیرا عوامل داخلی سپرده‌های خود را به سمت بانک‌های خارجی با اعتبار بهتر، از نظر فناوری و رقابت، منتقل می‌کنند [۲۴]. بنگاه‌های کوچک و متوسط برای رشد و رقابت در خارج از کشور به پشتیبانی ارزشمند شریک مالی احتیاج دارند. زمانی که به گسترش تجارت خود در خارج از کشور می‌پردازند، مشتریان سودمندتری برای بانک‌ها خواهند بود؛ زیرا آنها موقعیت مالی خود را بهبود بخشیده و به خدمات بیشتری از بانک خود احتیاج دارند. بانک‌ها می‌توانند با ارائه طیف گسترده‌ای از خدمات، نه تنها از نظر مالی، بلکه از نظر مشاوره و مراقبت‌های حرفه‌ای، نقش خود را در رابطه با بنگاه‌های کوچک و متوسط از سرمایه‌گذاران صرف به شرکای فعال و متعهد به رشد خود در خارج از کشور تبدیل نموده و به مزایای متقابل دست یابند [۲۵].

یکی از استراتژی‌های پرکاربرد در بانکداری بین‌المللی، ادغام و تملک است. موانعی مانند هزینه‌های اطلاعاتی و مقرراتِ جلوگیری از دسترسی بانک‌های خارجی به بازار داخلی، موانعی در این زمینه ایجاد کرده است. این موانع در اقتصادهای توسعه‌یافته به طور قابل توجهی کاهش یافته است. ادغام بانکی معمولاً بین کشورهای بزرگ و پیشرفته، بین کشورهای همسایه منطقه‌ای و کشورهایی که زمینه فرهنگی مشترکی دارند با موفقیت

صورت می‌گیرد. یافته‌ها حاکی از آن است که بانک‌های تحت مالکیت خارجی - که غالباً نتیجه ادغام و تملک در بازار است - از عملکرد بانک‌های داخلی در کشورهای در حال توسعه بهتر عمل می‌کنند. این مزایا برای بانک‌های خارجی در کشورهای پیشرفته کمتر مشهود است [۲۶]. از طرف دیگر، به موازات بین‌المللی شدن بانکداری متعارف، بانکداری اسلامی نیز به عنوان یک الگوی بانکداری رشد قابل توجهی داشته است. مؤسسات مالی و بانکی اسلامی در حال رشد، به عنوان سکوی پرتابی برای ارتقاء بانکداری اسلامی در بازارهای تجاری و مالی غرب عمل کرده‌اند. برخی از عوامل اصلی در موفقیت اخیر بانکداری و امور مالی اسلامی مؤثر هستند، مانند: تحولات قیمت نفت در سراسر جهان، رونق طولانی مدت در اقتصاد خاورمیانه، نوآوری و پیچیدگی محصول و پیشرفت‌های فناوری اطلاعات که به عنوان یک کاتالیزور برای جهانی شدن صنعت بانکداری و مالی اسلامی عمل نموده‌اند. بانکداری اسلامی می‌تواند اکثریت مشتریان جهان اسلام را که تقریباً ۲۴ درصد از جمعیت جهان را تشکیل می‌دهند، جذب نماید [۲۷].

نظام بانکی ایران طبق قانون عملیات بانکی بدون ربا، بر اساس الگوی بانکداری اسلامی فعالیت می‌کند. نتایج مطالعه‌ای که به بررسی کارایی در نظام بانکی پرداخته، نشان می‌دهد که میزان ناکارایی نظام بانکی کشورهای خاورمیانه و شمال آفریقا حدود ۲۰ درصد است و ایران در مقایسه با این کشورها از ناکارایی ۲۸ درصدی برخوردار است. همچنین نتایج بررسی، تأثیر عمق مالی بر کارایی، نشان دهنده تأثیر مثبت این متغیر بر میزان کارایی هزینه است. درواقع، افزایش عمق بازارهای مالی در کشورها موجب کاهش در هزینه‌های نظام بانکی و به دنبال آن موجب افزایش کارایی نظام بانکی خواهد شد [۲۸]. روندهایی نظیر «سودآوری»، «کنترل منابع و مصارف»، «مداخله دولت در اقتصاد»، «مطالبات معوق بانک‌ها»، «افزایش نرخ بهره و ذخیره قانونی»، «کفایت سرمایه»، «تحریم»، «قوانین و مقررات دولتی»، «تسهیلات تکلیفی دولت» و «ثبات اقتصادی» بیشترین تأثیرگذاری را بر آینده بازار صنعت بانکداری دارند [۲۹]. از این روندها، مداخله دولت در اقتصاد، کفایت سرمایه، تحریم، قوانین و مقررات و ثبات اقتصادی به صورت مستقیم بر نظام بانکداری بین‌الملل ایران اثرگذار هستند. بانک‌ها به عنوان مهم‌ترین نهادهای بازار مالی ایران به دلیل عدم گسترش بازارهای مالی از یک سو و ملی بودن بانک‌ها از سوی دیگر، از کارایی مطلوبی برخوردار نبوده‌اند. همچنین فرآیندهای جهانی چالش‌هایی را در بقا و توسعه توانایی بانک‌های کشور ایجاد نموده‌اند [۳۰].

تدوین و تنسيق ادبيات اين حوزه حاكي از آن است كه بررسي تجربه بانكداري بين‌الملل در كشورها و مناطق مختلف به شكل‌گيري نظريه‌هاي مختلف اين حوزه كمك نموده است. از آنجايكه نظام مالي ايران بانك‌محور بوده و پژوهشي درخصوص بررسي چالش‌هاي كليدي نظام بانكداري بين‌الملل ايران صورت نگرفته، خلأ آن كاملاً محسوس است. فارغ از بحث کاربردي كه صبغه اين پژوهش است، به لحاظ نظري، انجام اين پژوهش در يك بستر واقعي، مي‌تواند در جهت ارزيابي و تحليل نظريه‌هاي موجود به كار گرفته شود. همچنين به دليل خاص بودن وضعيت بانكداري بين‌الملل ايران با امعان نظر به تحريم‌هاي گسترده و بي‌سابقه، اين پژوهش مي‌تواند سرآغازي براي شكل‌گيري نظريه‌هاي جديد باشد.

۳- روش‌شناسي پژوهش

روش تحليل محتوا بر اين فرض بنا شده است كه با تحليل پيام‌هاي زباني مي‌توان به كشف معاني، اولويت‌ها، نگرش‌ها، شيوه‌هاي درك و سازمان يافتگي جهان دست يافت [۳۱]. تحليل محتوای کیفی را می‌توان نوعی روش‌شناسی تحقیق در خدمت تفسیر محتوایی داده‌ها دانست [۳۲]. به طور کلی تحلیل محتوای کیفی با واکاوی مفاهیم، اصطلاحات و ارتباطات بین این مفاهیم سعی در استنباط و آشکار کردن الگوهای نهان در مصاحبه‌ها، مشاهدات و اسناد مکتوب دارد [۳۳]. تحلیل محتوای عرفی معمولاً در طرحی مطالعاتی به کار می‌رود كه هدف آن شرح يك پديده است. اين نوع طرح، اغلب هنگامی مناسب است كه نظريه‌هاي موجود يا ادبيات تحقيق درباره‌ی پديده مورد مطالعه محدود باشد. در اين حالت، پژوهشگران از به كار گرفتن مقوله‌هاي پيش‌پنداشته مي‌پرهيزند و در عوض ترتيبی مي‌دهند كه مقوله‌ها از داده‌ها ناشی شوند. در اين حالت، محققان خودشان را بر امواج داده‌ها شناور مي‌كنند تا شناختی بدیع براي‌شان حاصل شود [۳۴]. اين پژوهش با استفاده از روش "تحليل محتوای کیفی عرفی" و با مشاركت ۱۵ نفر از متخصصين امور بين‌الملل بانكي كه از طريق نمونه‌گيري هدفمند انتخاب شدند، صورت پذيرفته است. اطلاعات از طريق مصاحبه‌هاي عميق با خبرگان گردآوری و سپس مورد تجزيه و تحليل قرار گرفته‌اند. مشخصات جمعيت شناختی مشاركت‌كنندگان در اين پژوهش به شرح جدول ذيل می‌باشد:

جدول ۱. مشخصات جمعیت شناختی مشارکت‌کنندگان

تعداد	متغیر
تجربه کاری	
۳	تجربه کاری از ۱۵ تا ۲۰ سال
۷	تجربه کاری از ۲۰ تا ۳۰ سال
۵	تجربه کاری بالای ۳۰ سال
مدرك تحصیلی	
۲	دارای تحصیلات کارشناسی
۱۳	دارای تحصیلات تکمیلی
مشخصات سازمانی	
۱	رئیس کل بانک مرکزی
۳	عضو هیئت مدیره بانک
۶	مدیران بین‌الملل بانک‌ها و بانک مرکزی
۵	کارشناس خبره بانکی

به منظور مشروعیت‌بخشی و صحت‌گذاری بر یافته‌ها و تحلیل‌ها، کدگذاری‌ها تحت نظر دو استاد مسلط به روش پژوهش کیفی انجام گرفته و اعتبار آن از طریق بازبینی توسط پژوهشگری دیگر مورد بررسی قرار گرفته و تأیید گردید. معیار باورپذیری در مرحله کیفی به روش بازبینی اعضا به کار گرفته شد. در این زمینه، همه مضامین انتخاب شده در فرآیندی دوطرفه بین محقق و تعدادی از مشارکت‌کنندگان بازبینی شد. به منظور اطمینان از انتقال‌پذیری، تلاش شد تا جزئیات مربوط به مفاهیم و مضامین اصلی و فرعی و همچنین نمونه‌گیری هدفمند و اقدامات انجام‌گرفته برای دستیابی به صاحب‌نظران تشریح شود.

۴- یافته‌های پژوهش

پس از انجام مصاحبه‌های عمیق با خبرگان پژوهش، داده‌های بدست آمده تحلیل و خروجی آن به شرح جدول زیر مشخص گردید. در ادامه تم اصلی، طبقه‌های اصلی و زیرطبقه تشریح خواهد گردید.

۴-۱- چالش‌های کلیدی نظام بانکداری بین‌الملل ایران

۴-۱-۱- اتصال و دسترسی بسیار محدود به نظام مالی جهانی

در بانکداری مدرن، بانک‌ها در برقراری هرگونه ارتباط بانکی، خواهان اطلاع از وضعیت مدیریت ریسک عدم‌رعایت قوانین طرف مقابل هستند. این در حالی است که طی سال‌های تحریم، چنین استانداردهایی ازسوی بانک‌های ایرانی مغفول مانده است. در نتیجه با کنار رفتن موانع ناشی از تحریم نیز خلأ چنین استانداردهایی مانع توسعه روابط کارگزاری با ایران خواهد شد. خلأ این استانداردها به معنای ریسک بالای برقراری ارتباط با گروه‌های بانکی جدید خواهد بود. از سوی دیگر اعمال تحریم‌های سوئیفت نه تنها ارتباط بانک‌های ایرانی با خارج قطع شد بلکه ارتباطات بانک‌های داخلی کشور نیز دچار گسست گردید. اما بعد از تلاش فراوان بانک مرکزی سپام (سامانه پیام رسان الکترونیک مالی) را راه اندازی کرد که منجر به برگشت ارتباط بین بانک‌های داخلی به قبل از تحریم‌ها گردید اما روابط با مؤسسات بین‌المللی با روش‌های پرهزینه‌تر صورت گرفت. در همین راستا بانک‌های ایرانی مبادلات تجاری خود را از راه‌های غیررسمی انجام داده‌اند که از این طریق هزینه‌هایی را متحمل شدند و همچنین از سرعت انتقال کاسته شد.

"اغلب پاسخ‌هایی که بانک‌ها به درخواست برقراری روابط کارگزاری بانک‌های ما می‌دهند منفی هست و جز برای تهیه دارو و غذا اونها بصورت محدود و با مجوزهای خاص همکاری خاصی با ما نمیکنن و انگار ما تافته جدا بافته هستیم. سوئیفت هم که به روی ما بسته‌س" (مشارکت کننده-۷)

قطع همکاری اکثر بانک‌ها و مؤسسات مالی بین‌المللی با سیستم بانکی کشور مشکلاتی ازجمله، عدم امکان افتتاح و نگهداری حساب‌های ارزی، ایجاد وقفه در نقل و انتقالات ارزی برای واردات و صادرات کالا و همچنین انجام امور خدمات، عدم امکان انجام تبدیلات ارزی، خرید و فروش اوراق قرضه و سپرده‌گذاری نزد بانک‌های کارگزار، عدم فروش اسکناس به بانک مرکزی و عدم فروش طلا را به دنبال داشت.

۴-۱-۲- اجرای محدود استانداردهای پذیرفته شده جهانی در عملیات بانکی

در حوزه عملیات بانکی استانداردهای متعددی وجود دارد که توسط بانک‌های مختلف رعایت می‌شوند. مهم‌ترین این استانداردها عبارتند از ۱- بیانیه‌های کمیته بال ۲- گزارشگری مالی (IFRS). ضعف‌های سیستم بانکی در کشورهای توسعه‌یافته و درحال

توسعه می‌تواند برای ثبات داخلی و بین‌المللی خطرآفرین باشد. رهنمودهای بال با تاکید بر ریسک‌های مختلف، به دنبال پیاده‌سازی رویه‌های مناسب جهت ایجاد محیطی کارآمد برای کنترل ریسک، پیش‌بینی و برقراری یک فرآیند مناسب مدیریت ریسک است.

بانک‌ها و سرمایه‌گذاران خارجی، زمانی که به ایران وارد می‌شوند، اولین مسئله مورد توجه‌شان صورتهای مالی بانک‌های ایرانی است که فاقد بسیاری از یادداشتهای پیوست ازجمله تحلیل ریسک‌ها و روش‌های کنترل آنها است. لذا در راستای رعایت الزامات این کمیته، ارائه صورتهای مالی بر اساس استانداردهای بین‌المللی گزارشگری مالی (IFRS) نیز امری ضروری می‌نماید.

"هرچی بانک مرکزی بانک‌ها رو الزام می‌کنه، نمیتونه اون‌ها رو ملزم به اجرای استانداردهای کمیته بال و گزارشگری مالی کنه. تا ما میایم مقررات بال رو جا بندازیم، ورژن جدیدش میاد و عقب میفتیم. سیستم گزارشگری مالی‌مون هم از ورژن‌های جدید خیلی عقبه" (مشارکت‌کننده-۱۱)

استفاده از استانداردهای بین‌المللی گزارشگری مالی و زبان مشترک بین‌المللی مالی جزء الزامات مهمی است که وضعیت فعالیت بانک‌ها را برای فعالان داخلی و خارجی روشن خواهد کرد. سرمایه‌گذاران خارجی باید بتوانند موقعیتهای موجود در بانک‌ها را شناسایی و با شرایط مشابه در عرصه بین‌المللی مقایسه کنند. بنابراین نیاز به یک گزارشگری مالی استاندارد وجود دارد که صورتهای مالی را به نحو یکسان گزارش کند.

۳-۱-۴- عدم تطبیق کامل با استانداردهای گروه ویژه اقدام مالی (FATF)

در سال ۲۰۰۱ و بعد از حادثه ۱۱ سپتامبر، مبارزه با «تأمین مالی تروریسم» نیز در دستور کار فعالیتهای گروه ویژه اقدام مالی قرار گرفت. نظارت بر عملکرد شبکه بانکی در سطح جهانی و در سطح کشورها رسالت اصلی گروه ویژه اقدام مالی محسوب می‌شود. «مبارزه با پولشویی»، «مبارزه با تأمین مالی تروریسم» و «مقابله با اشاعه سلاح‌های کشتار جمعی» سه محور اساسی مورد فعالیت این نهاد در شرایط کنونی است. مأموریت اصلی این نهاد که بیش از ۲۰۰ صلاحیت قضایی تحت پوشش آن قرار دارد، تلاش در جهت ایجاد «شفافیت» و «استاندارد» در نظام مالی بین‌الملل در حوزه‌های فعالیت خود است. مهم‌ترین بخش باقی‌مانده از برنامه اقدام اعلام شده توسط این نهاد، پیوستن ایران به دو کنوانسیون

پالرمو و کنوانسیون مبارزه با تأمین مالی تروریسم است که در مجمع تشخیص مصلحت نظام در دست بررسی است.

"همه دنیا استانداردهای FATF رو پذیرفتن و یا درحال همکاری، جز ما و کره شمالی. آگه می‌خوایم توی این دنیا مناسبات بانکی داشته باشیم باید این مسئله رو حل کنیم وگرنه آگه تحریم نباشیم بصورت جدی گیر می‌فتیم" (مشارکت کننده-۳)

گروه ویژه اقدام مالی، در مجمع عمومی اخیر خود تصمیم گرفت تا ایران و کره شمالی را در فهرست سیاه خود نگاه دارد و محدودیت‌های سخت‌تری بر کشورهایی که در زمینه پولشویی و تأمین تروریسم همکاری نمی‌کنند، اعمال کند. در صورت عدم حل مشکل با این نهاد، حتی در صورت رفع کامل تحریم‌ها امکان همکاری با نظام مالی جهان وجود ندارد.

۴-۱-۴- نوسانات نرخ ارز

ارتباط نرخ ارز و نوسانات آن با صادرات و واردات در اقتصاد ایران به عنوان ارتباط دهنده اقتصاد ملی با اقتصاد جهانی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. از این رو، استراتژی توسعه صادرات غیرنفتی با توجه به نیازهای ارزی کشور و بی‌ثباتی درآمدهای ارزی حاصل از صادرات نفت، از جمله راهبردهایی است که در سال‌های تحریمی مورد استفاده قرار گرفته اما به دلیل مشکلات جدی در همکاری نظام بانکی دیگر کشورها، مدیریت و ایجاد ثبات در بازار ارز چندان موفق نبوده است. نرخ ارز به عنوان یکی از مهمترین متغیرهای قیمتی نقش بسیار اساسی در عملکرد اقتصاد ایفا می‌نماید. به عبارت دیگر، نرخ ارز تعیین‌کننده حجم و ترکیب مراودات بین‌المللی یک کشور است.

"اینکه در این سال‌ها نرخ ارز اینقدر نوسان داشته، برای وجهه بین‌المللی کشورمون خوب نیست. درسته که تحریم به علت اصلی و منابع ارزی‌مون را تحت تأثیر قرار داده اما به هرحال طرف خارجی هم برای همکاری‌های تجاری و سرمایه‌گذاری در ایران این فاکتور رو به عنوان به عامل منفی می‌بینه. ثبات نسبی باید باشه توی نرخ ارز تا تجارت خارجی مختل نشه" (مشارکت کننده-۵)

نرخ ارز در سال‌های پس از انقلاب، در رژیم‌های ارزی مختلفی تعیین و گاه با جهش‌های شدیدی همراه بوده است؛ این جهش‌ها ناشی از عوامل متعددی مانند تحریم‌های بانکی، تحریم فروش نفت، قطع سوئیفت و در نتیجه توسل بانک مرکزی به اقدام از طریق بانک‌های متعدد و واسطه‌ای و در نتیجه افزایش کارمزدها و در نهایت افزایش قیمت کالاهای وارداتی و به دنبال

آن اتخاذ سیاست پولی کاهش نرخ سود سپرده‌ها بدون توجه به شرایط ترمیمی کشور بوده است.

۵-۱-۴- ضعف حاکمیت شرکتی

در بعد سازمانی و ساختارهای درونی بانک‌ها نیز حاکمیت شرکتی با چالش‌های زیادی همچون عدم تفکیک ساختارهای تصمیم‌گیری-نظارتی از اجرایی، عدم تفکیک هیئت مدیره از هیئت عامل، عدم اثربخشی و نبود استقلال کافی کمیته‌ها و واحدهای حاکمیت شرکتی مواجه است. بومی‌سازی و تطبیق اصول و استانداردهای حاکمیت شرکتی با قوانین بالادستی و قوانین اصلاح‌شده بانکداری و بانک مرکزی و همچنین نظارت مستمر بر پیاده‌سازی و استقرار حاکمیت شرکتی و نظام اداره صحیح بانک‌ها از ضروریات اصلاح نظام بانکی کشور است.

"درسته با فشار بانک مرکزی کمیته‌های مربوط به حاکمیت شرکتی توی بانک‌ها تشکیل شده اما وقتی فعالیت و عملکردش رو ببینی، متوجه میشی ضعف‌های زیادی داریم توی این بخش. خارجی‌ها وقتی گزارش عملکرد بانک‌های ما رو میخوان نگاه کنن، حتماً میرن سراغ پیوست‌ها و بحث مربوط به حاکمیت شرکتی" (مشارکت‌کننده-۲)

ارکان حاکمیت شرکتی بانک‌ها بر اساس گزارش کمیته بال عبارت‌اند از: شفافیت و افشای اطلاعات مقام ناظر بانکی، حسابرسی و کنترل داخلی، جبران خدمات، هیأت مدیره، ساختار و مسئولیت‌ها و مدیریت ریسک. یکی از معیارهای جدی مدنظر بانک‌ها و مؤسسات مالی خارجی برای ارزیابی بانک‌های ایرانی گزارش وضعیت حاکمیت شرکتی است.

۶-۱-۴- رتبه ریسک اعتباری کشور

با توجه به حساسیت کشورهای سرمایه‌گذار به ریسک سرمایه‌گذاری، کشورها در جذب سرمایه‌گذاری با کاهش این ریسک با هم رقابت می‌کنند. به طور کلی، ریسک کشور نتیجه عوامل سیاسی، اجتماعی و اقتصادی می‌باشد که اثر تعاملی این عوامل روی توانایی بدهکاران و تمایل آنها را برای پرداخت بدهی‌هایشان در طول زمان اندازه‌گیری می‌شود.

"ریسک اعتباری ما آخرین رتبه رو داره و این موضوع باعث حساسیت جدی خارجی‌ها برای همکاری میشه. اگر موارد محدودی توی شرایط تحریمی اعتباردهنده یا سرمایه‌گذار پیدا بشه با این رتبه ریسک متقاعد کردنشون سخته. جدای از اعتبارسنجی خود بانک‌ها،

ریسک اعتباری کشور هم به صورت جدی توسط فعالین اقتصادی خارجی رصد میشه" (مشارکت کننده-۶)

تحلیل ریسک اعتباری کشور، یک عامل مهم برای اعتباردهندگان و سرمایه‌گذاران بین‌المللی محسوب می‌شود. تحلیل ریسک اعتباری کشور راهکارهایی به دولت ارائه می‌دهد تا زمانی که می‌خواهد با بقیه کشورها وارد تجارت شود یا وامی به آنها بدهد، میزان وام‌دهی و مقدار ریسک مجاز برای وام‌دهی را در تصمیمات خود مدنظر قرار دهد که لازمه همه این امور اندازه‌گیری ریسک می‌باشد. سازمان همکاری اقتصادی و توسعه در آخرین اعلام رسمی رتبه ریسک اعتباری کشورها منتشره در درگاه رسمی آن سازمان در تاریخ ۱۱ بهمن ماه سال ۹۸ رتبه ریسک اعتباری کشورمان را از ۶ به ۷ (بدترین حالت ممکن) افزایش داده است. استفاده از سیستم‌های اعتبارسنجی مشتریان امروزه در بانک‌های دنیا کاربرد فراوانی پیدا کرده است.

۲-۴- علل به وجود آمدن چالش‌ها

حال که کلیدی‌ترین چالش‌های نظام بانکداری بین‌الملل ایران شناسائی شده‌اند، در این بخش به تبیین علل به وجود آمدن آن‌ها پرداخته می‌شود. تلاش برای فهم لایه‌های زیرین شکل‌دهنده چالش‌های موجود، علاوه بر معرفت شناسی دقیق‌تر، کمک می‌کند تا برای حل این مسائل بتوان راهکارها و برنامه‌های دقیق‌تری طراحی و اجرا نمود.

۱-۲-۴- جهت‌گیری سیاست خارجی

دیپلماسی اقتصادی، به مفهوم اولویت یافتن موضوعات اقتصادی در سیاست خارجی، یکی از ابزارهای مهم در پیشبرد اهداف بلندمدت رشد و توسعه اقتصادی کشورها به حساب می‌آید. ایران با اتکاء به ویژگی‌های ممتاز جغرافیایی، منابع سرشار طبیعی و نیروی انسانی تحصیل‌کرده، به دنبال بهره‌گیری بیشتر از امکانات و ظرفیت‌های داخلی در عرصه تعاملات اقتصادی جهان با استفاده از ابزارهای سیاست خارجی می‌باشد. توافق برجام توانست فرصت مناسبی در این جهت فراهم نماید اما با خروج ایالات متحده از این توافق و توسعه تحریم‌ها موانع متعددی در این مسیر ایجاد گردید. توسعه روابط کشورهای عربی حوزه خلیج فارس با اسرائیل و کاهش سطح تعاملات ایران با آن کشورها سطح تأثیرگذاری کشورمان بر شکل‌گیری روندها و رژیم‌های منطقه‌ای و بین‌المللی را تحت تأثیر قرار داده

است. امنیتی شدن چهره ایران در عرصه جهانی، کاهش قدرت بازیگری ایران در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی، منفی شدن تصویر ایران در افکار عمومی برخی کشورها و نهایتاً تشدید تحریم‌های اقتصادی و ایجاد محدودیت‌های شدید در روابط اقتصادی و بانکی با سایر کشورهای جهان از دیگر چالش‌های این حوزه است.

"نمیشه که سیاست خارجی جدا از تجارت باشه. معلومه که وقتی رابطه سیاست با یک کشور مشکل‌دار بشه اون‌ها از طریق بانک‌ها و سیستم تجاری‌شون به ما فشار بیان. همه دنیا چین و روسیه نیست، باید با کشورهای دیگه علی‌الخصوص همسایه‌ها رابطه‌مون خوب باشه تا بتونیم همکاری بانکی و تجاری داشته باشیم" (مشارکت‌کننده-۳)

اقدامات انجام گرفته برای نهادینه کردن دیپلماسی اقتصادی در سیاست خارجی ایران در مقایسه با کشورهای پیش‌تاز در این عرصه کافی نبوده و در مسیر خود با موانع و چالش‌های جدی داخلی و خارجی مواجه بوده است. در عرصه داخلی، مشکلات ساختاری اقتصادی، تفکرات جناحی درخصوص سیاست خارجی، ناهماهنگی و بعضاً اتخاذ سیاست‌های موازی دستگاه‌ها از چالش‌های عمده‌ای هستند که امکان کارکرد مؤثر سیاست خارجی در فضایی آرام و به دور از تنش و اولویت بخشی به مسائل اقتصادی در روابط خارجی را مشکل می‌سازند. در عرصه خارجی نیز، چالش‌های مربوط به استمرار و تشدید سیاست‌های ضدایرانی و فشار حداکثری آمریکا، امنیتی سازی محیط کنشگری خارجی ایران و ادامه تنش‌ها در مناطق پیرامونی، سیاست خارجی ایران را آزار می‌دهند.

۲-۲-۴- هژمونی دلار در نظام مالی جهانی

ترامپ از تحریم‌ها برای آسیب وارد کردن به نظام اقتصادی ایران، کره شمالی، روسیه، ترکیه، ونزوئلا و حتی چین استفاده کرده است. استفاده از دلار در جهت مقاصد سیاسی توسط ترامپ منجر به آن شده است که دیگر کشورها قدرت دلار را ابزاری جهت سوء استفاده سیاسی آمریکا بدانند و درصدد مقابله با آن برآیند. هرچند تلاش‌های زیادی توسط کشورهای مختلف از جمله چین و روسیه صورت می‌گیرد و ارزهای دیجیتال به صورت جهانی مورد استفاده قرار می‌گیرند اما به نظر می‌رسد که در کوتاه‌مدت و میان‌مدت نمی‌توان به فروپاشی سلطه دلار خوش‌بین بود.

"اغلب فاکتورهای معاملات خارجی در دنیا به دلار صادر میشه. وقتی ذخیره ارزی کشورهای قدرتمند مثل چین هم به دلار هست، بنظر میرسه حالا حالاها دلار قدرت زیادی

داشته باشد. ما که از معامله دلاری محرومیم و ارزهای دیگه هم به دلار تبدیل میشن، بنابراین نقل و انتقالاتمون خیلی سخته، حتی برای استفاده از مطالبات مسدود شده‌مون." (مشارکت کننده-۱۲)

با در نظر گرفتن عناصر تبیین کننده جایگاه هژمونیک دلار از جمله نقش ایالات متحده در فعالیت‌های سازمان‌های مالی جهانی مثل بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول و نقش دلار در سیستم تجارت جهانی و ارزش‌گذاری کالاهای مختلف، جایگزین شدن آن با ارزی دیگر واجد احتمال کمی است و محتمل‌تر آن است که یوآن چین جایگاه مناسبی در آینده به دست آورده و در کنار دلار، یورو و حتی ارزهای دیجیتال هم‌زمان سبد ارزی جهانی باشند. تجربه سلطه دلار طی سال‌های طولانی باعث شده کشورها با ماهیت «سلطه» مشکل داشته باشند، نه نوع ارزی که حاکم است.

۳-۲-۴- تحریم‌های جامع و هدفمند

مهم‌ترین علت به وجود آمدن چالش‌ها در نظام بانکی کشور، مسئله تحریم بوده است. افزایش هزینه‌های تأمین مالی مانند هزینه کارمزد و هزینه استفاده از راهکارهای جایگزین کارگزاران بانکی، مشکلات زیادی برای سیستم تجارت خارجی کشور ایجاد نموده است. از طرف دیگر بلوکه نمودن دارایی‌های ارزی کشور در چند کشور خارجی، مشکلاتی در حوزه ذخایر ارزی و تأمین ارز مورد نیاز ایجاد نموده است. با وجود تحریم‌ها رتبه ریسک اعتباری کشور افزایش یافته و اعتماد فروشندگان بین‌المللی نسبت به بانک‌های ایرانی به شدت کاهش یافته، به طوری که بر عدم انجام مراودات با این بانک‌ها تأکید دارند. مهم‌ترین کارکرد ارتباطات بانکی در عرصه بین‌الملل، نقل و انتقالات پول و در کنار آن، ارائه خدماتی مانند ضمانت‌نامه و اعتبارات اسنادی است که نقش مؤثری در تسهیل تجارت بین‌المللی دارد. سرعت اجرای تحریم‌های بانکی به دلیل وجود نهادها و مقررات بین‌المللی در عرصه بانکداری بیشتر از تحریم‌های تجاری است.

"بانک‌های ما رو از انجام کوچک‌ترین تراکنش تحریم کردن. نه ضمانت‌نامه میتونن بدن، نه LC میشه باز کرد و نه کارهای دیگه بانکی بین‌المللی. اغلب بانک‌های دنیا علی‌رغم غیرقانونی و ظالمانه بودن، تحریم‌های آمریکا رو اجرا می‌کنن. هدفمند دستشون رو گذاشتن روی گلوگاه سیستم اقتصادی یعنی بانک‌ها" (مشارکت کننده-۱)

با توجه به وجود مکانیزم‌های رصد و نظارت بر جریان وجوه، دور زدن تحریم‌های بانکی سخت‌تر و شناسایی ناقضان تحریم‌های بانکی و مجازات آن‌ها در مقایسه با تحریم‌های تجاری آسان‌تر است. بانک‌ها در مقابل اعتبار خود بسیار ریسک‌گریزند و به ندرت حاضر به نقض تحریم‌ها و مخاطره در این زمینه می‌شوند. اغلب بانک‌ها با استناد به این تحریم‌ها حتی حاضر به همکاری در زمینه غذا و دارو نیستند و روابط کارگزاری خود با بانک‌های ایرانی را به حالت تعلیق درآورده‌اند.

۴-۲-۴- موانع قوانین و مقرراتی

نظام قانون‌گذاری کشور در حوزه بانکداری بین‌الملل دارای مشکلات متعددی است. قوانین و مقررات تنظیم شده به صورت صریح و مشخص امکان سرمایه‌گذاری خارجی را در نظر نگرفته‌اند. به عنوان مثال امکان شناسایی سرمایه‌گذار خارجی راهبردی براساس ضوابط ناظر بر شرایط متقاضیان خرید در معاملات عمده سهام موجود نیست. در آئین‌نامه تأسیس و اداره مؤسسات مالی و اعتباری غیردولتی، تأسیس بانک یا مؤسسات اعتباری خارجی مورد توجه قرار نگرفته است. الزام به اعمال مدیریت ایرانی در شعب بانک‌های خارجی و حتی بانک‌ها و مؤسساتی که ممکن است با سرمایه‌ای بیش از سقف ۴۰ درصد سرمایه خارجی تأسیس شده باشند، یکی از مشکلات این حوزه می‌باشد. امکان تأسیس باجه یک بانک خارجی در یک بانک ایرانی، صرافی و لیزینگ توسط سرمایه‌گذاران خارجی، بیمه سپرده واحدهای بانکی خارجی و مواردی از این دست در قوانین و مقررات بانکی کشور مورد اشاره قرار نگرفته است. در کنار این‌ها، ثبات در مقررات تجاری و بانکی وجود ندارد و فعالیت‌های فعالین اقتصادی خارجی به ویژه در نقل و انتقال اصل و عواید حاصل از سرمایه‌گذاری در کشورمان با موانع جدی روبروست.

"درسته که قوانین و مقررات اگر به روز هم بودن به دلیل تحریم و عوامل دیگه نمی‌داشتن بانک‌های خارجی بیان توی ایران، اما باید مقررات ما بروز باشه و هر روز تغییر نکنه تا این حداقل مرادده بانکی و تجاری دچار مشکل نشه. باید مثل امارات و ترکیه تسهیلات بدیم تا خارجی‌ها بیان نه اینکه مقررات سخت و دست و پاگیر بذاریم. (مشارکت‌کننده-۹)"

بازنگری در قوانین و فرآیندهایی که ورود و خروج سرمایه‌گذاری خارجی را در کشور تسهیل می‌کند، غیرقابل اجتناب است. مشوق‌های لازم جهت جذب سرمایه‌گذاران خارجی در صنعت بانکی کشور تعریف و فراهم نشده است.

جدول ۲. نظام بانکداری بین‌الملل ایران

تم اصلی	طبقه‌های اصلی	زیرطبقه‌ها
نظام بانکداری بین‌الملل ایران	چالش‌های کلیدی	اتصال و دسترسی بسیار محدود به نظام مالی جهانی
		اجرای محدود استانداردهای جهانی عملیات بانکی
		عدم تطبیق کامل با استانداردهای FATF
		نوسانات نرخ ارز
		ضعف حاکمیت شرکتی
		رتبه ریسک اعتباری
	علل بوجود آمدن چالش‌ها	جهت‌گیری سیاست خارجی
		هژمونی دلار در نظام مالی جهانی
		تحریم‌های جامع و هدفمند
		موانع قوانین و مقرراتی

۵- نتیجه‌گیری

در جهان امروز مبادلات بین‌المللی شامل انواع کالاها و خدمات، نقل و انتقالات وجوه و سرمایه در مقیاس قابل توجهی وجود دارند و هیچ کشوری عملاً نمی‌تواند جدا از این تبادلات به زندگی خود ادامه دهد. بخش بانکی در اقتصاد ایران، به عنوان مهم‌ترین مجرای ارتباطی میان بخش پولی و حقیقی، به حدی مهم است که هرگونه نقصان در ساختار این بخش و ناکارآمدی عملکرد آن، زمینه‌های بروز اختلال در سایر بخش‌ها را نیز فراهم می‌آورد. عدم حضور بانک‌های خارجی در ایران در سطح و مقیاس سایر اقتصادهای در حال توسعه، نشان از عدم موفقیت ایران در بهره‌برداری مناسب از منابع تأمین مالی از این طریق، به ویژه در شرایطی که کشور در معرض تحریم‌های اقتصادی نبود، دارد. علی‌رغم صادرات قابل توجه نفت در زمان گذشته و حجم قابل توجه صادرات غیرنفتی در شرایط کنونی سیستم بانکداری ایران در حوزه بین‌المللی در حالت غیرفعال قرار دارد. هرچند تحریم‌های گسترده گلوگاه اصلی سیستم تجارت خارجی کشورمان یعنی سیستم بانکی را مسدود نموده اما

بررسی عملکرد آن در گذشته نشان می‌دهد چالش‌های متعدد دیگری نیز در مسیر توسعه بین‌المللی فعالیت‌های نظام بانکی کشورمان وجود داشته است. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که اتصال و دسترسی بسیار محدود به نظام مالی جهانی، اجرای محدود استانداردهای پذیرفته شده جهانی در عملیات بانکی، عدم تطبیق کامل با استانداردهای گروه ویژه اقدام مالی (FATF)، نوسانات نرخ ارز، ضعف حاکمیت شرکتی و رتبه ریسک اعتباری عملاً سیستم بانکی کشورمان را نسبت به سیستم مالی جهانی کاملاً منفک و منزوی نموده است. تدقیق بیشتر نشان می‌دهد که این چالش‌ها مستخرج از مؤلفه‌های کلیدی‌تری هستند که اهم آن‌ها عبارت‌اند از: جهت‌گیری سیاست خارجی، هژمونی دلار در نظام مالی جهانی، تحریم‌های جامع و هدفمند و موانع قوانین و مقرراتی. درخصوص جهت‌گیری سیاست خارجی متأسفانه انسجام و هماهنگی در دستگاه‌های متولی وجود ندارد و همسویی لازم، بین راهبردهای نگاه به شرق و توسعه روابط با غرب وجود ندارد و این مسئله باعث شده تا کشور نتواند از ظرفیت‌های موجود به خوبی استفاده نماید. پژوهش همیلتون و لنقرن [۳۵] این یافته را تأیید می‌کند و ادعان می‌دارد که دیپلماسی دیگر محدود و محصور در دولت‌ها و موضوعات سیاسی و امنیتی نمی‌باشد. با تغییرات شگرف بین‌المللی تنظیم روابط اقتصادی و خارجی میان کشورها به دیپلماسی منتقل شده است.

علاوه بر این، با در نظر گرفتن عناصر تبیین کننده جایگاه هژمونیک دلار از جمله نقش ایالات متحده در فعالیت‌های سازمان‌های مالی جهانی مثل بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول و نقش دلار در سیستم تجارت جهانی و ارزش‌گذاری کالاهای مختلف، جایگزین شدن آن با ارزی دیگر واجد احتمال کمی است و محتمل‌تر آن است که یوآن چین جایگاه مناسبی در آینده به دست آورده و در کنار دلار، یورو و حتی ارزهای دیجیتال همزمان سبد ارزی جهانی باشند. تجربه سلطه دلار طی سال‌های طولانی باعث شده کشورها با ماهیت «سلطه» مشکل داشته باشند، نه نوع ارزی که حاکم است. چین، روسیه، ترکیه، هند و برخی دیگر از کشورها استراتژی «دلارزدایی» را در اولویت سیاست‌های پولی خود قرار داده‌اند و کشورمان نیز باید به صورت جدی و علمی در این مسیر گام بردارد. این یافته با یافته‌های پژوهش‌های [۳۶، ۳۷ و ۳۸] درخصوص هژمونی دلار همخوانی داشته و با پژوهش [۳۹] آن در زمینه افول قریب‌الوقوع هژمونی دلار دارای اختلاف نظر است. به تبع این شرایط، افزایش هزینه‌های تأمین مالی ناشی از تحریم مانند هزینه کارمزد و هزینه استفاده از راهکارهای جایگزین کارگزاران بانکی، مشکلات زیادی برای سیستم تجارت خارجی کشور ایجاد نموده

است. به دلیل گستردگی دامنه شمول تحریم‌ها، نهادهای مختلفی با این موضوع درگیرند اما هماهنگی و انسجام میان‌دستگاهی به‌خوبی صورت نمی‌گیرد و هر کدام با روش خودشان اقدام به مقابله می‌کنند و این اقدامات زیر یک چتر مشخص و منسجم تجمیع و ساماندهی نمی‌شود. از طرف دیگر تحریم ابعاد اقتصادی، سیاسی، حقوقی، امنیتی و اجتماعی دارد و این انفکاک حوزه‌ای متأسفانه موجب برداشت تک‌بعدی متخصصان هر حوزه شده و اقدامات جامع برای برنامه‌ریزی صورت نمی‌گیرد. به نظر می‌رسد کشور می‌بایست برنامه‌ریزی بلند مدت و جامعی برای سیستم اقتصادی خود با وجود تحریم‌ها و با استفاده از راهکارهای تجاری جایگزین تدوین و اجرایی نماید. در همسویی با این یافته روزنبرگ [۴۰] تحریم‌ها را به عنوان ابزار جنگ اقتصادی تبیین نموده است. الیوت [۴۱] نیز تحریم را ابزاری برای اعمال فشار اقتصادی در جهت کسب منافع سیاسی می‌داند.

رابطه میان چالش‌ها و علل به وجود آمدن آن‌ها، بصورت علی-معلولی و دوطرفه است. سرچشمه اصلی شکل‌گیری چالش‌ها در دل علل نهفته است. تلاش برای فهم لایه‌های زیرین موانع و مشکلات در جهت برنامه‌ریزی برای رفع مشکلات مفید و اثربخش است. به عبارت دیگر علل چهارگانه شناسایی شده بستری برای شکل‌گیری چالش‌ها بوده است. یعنی اینکه عوامل جهت‌گیری سیاست خارجی، تحریم، هژمونی دلار و شرایط قانونی عوامل زمینه‌ای هستند که هم به صورت جداگانه و هم به صورت تعاملی یعنی از طریق برآیند روابط متقابل‌شان با یکدیگر باعث بوجود آمدن چالش‌ها شده‌اند. نباید از نظر دور داشت این رابطه علی یک طرفه نیست و به وجود آمدن چالش‌های ذکر شده و مشکلات ناشی از آن‌ها تأثیر و تأثراتی بر علل شکل‌گیری داشته‌اند. به عنوان مثل برای کاهش چالش‌ها تغییراتی در جهت‌گیری سیاست خارجی به وجود آمد که منجر به توافق برجام و رفع برخی موانع گردید. علت محدودیت‌های قانونی برای فعالیت بانک‌های خارجی در ایران یافته‌های پژوهش [۲۴] را تأیید می‌کند.

برخی پژوهش‌ها به بررسی فرآیند بین‌المللی شدن بانک‌ها در کشور یا منطقه پرداخته‌اند، مانند [۱۷، ۱۹، ۲۰، ۲۱، ۲۲ و ۲۳] و برخی دیگر رویکردی مبتنی بر مدیریت استراتژیک به عملیات بانکداری بین‌الملل داشته‌اند، مانند [۲۴، ۲۵ و ۲۶]، وجه افتراق این پژوهش با آن‌ها در این است که به شناسایی چالش‌های کلیدی در نظام بانکداری بین‌الملل پرداخته و محدود به عملیات یا یک رویکرد خاص راهبردی نیست.

پیشنهاد می‌گردد که سیاست‌گذاران بر مبنای علل اصلی شناسایی شده یعنی سیاست خارجی، تحریم، مقررات و هژمونی دلار برنامه راهبردی و عملیاتی طراحی و اجرایی نمایند. در تدوین این برنامه نگاه سیستمی و تأثیر و تأثرات علل بر همدیگر، می‌بایست مدنظر قرار گیرد. با توجه به عمق علل شناخته شده پیشنهاد می‌گردد که تغییرات در بازه‌های کوتاه، میان و بلندمدت اعمال و اجرایی گردند. در زمینه سیاست خارجی، شراکت راهبردی با کشورهای بلوک شرق و کشورهای همسایه و در زمینه تحریم برنامه‌ریزی برای رفع تحریم در کوتاه‌مدت و بی اثر نمودن تحریم در بلندمدت، می‌تواند اثربخش باشد. استفاده از تجارب کشورهای مشابه در این زمینه کمک کننده خواهد بود. پژوهشگران می‌توانند ضمن تبیین و تشریح دقیق نقش هر کدام از علل و چالش‌های شناسایی شده، با انجام مطالعات تطبیقی با دیگر کشورها، راهکارهایی در زمینه رفع آنها پیشنهاد دهند. محدودیت این پژوهش عدم وجود تحقیقات در این موضوع در کشورهای مشابه است تا بتوان با مقایسه آنها به شناخت بهتری دست یافت.

۶- پی‌نوشت‌ها

۱. Bank-based
2. International banking

۷- منابع

- [1] Kazerooni, alireza. The role of the financial market in the equipment needed for development, Volume 43, Number 176-175, 2000, pp163-188.
- [2] Mashayekh, shahnaz; Jafari, mahboobeh, Iran's financial market compared to world markets, Accountant, No. 180 and 181, 1385. p34
- [3] Bailey, Roy, The Economics of Financial Market, Cambridge University Press, 2010 p.2.
- [4] Islamic Parliament Research Center Of The Islamic Republic Of IRAN, Pathology of the banking system, 1395, p.2.
- [5] Winder, James. A Survey Article on International Banking, Encyclopedia of Finance, 2013, pp.607-620.

- [6] Stijn Claessens and Neeltje van Horen, Foreign Banks: Trends, Impact and Financial Stability, 2012 International Monetary Fund, pp.2-40.
- [7] Stijn Claessens, Neeltje van Horen, Trade: The benefits of foreign banks, 10 April 2017, available at: <https://voxeu.org/article/trade-benefits-foreign-banks>.
- [8] Bankers without borders, World Bank, Global Financial Development Report, November 2017.
- [9] farzaneh jahanseir khararoudi, Adel Azar, tooraj karimi, Decision- making on dimensions of ambidexterity using an agent-based modeling approach,, Modern Research in Decision Making, Vol.5, Issue.4, 2020, PP1-18.
- [10] Fathi S, Esmailian M, Ghandehari F, Shirangi Y, Ajam A. A Comparative Study of Capital Structure Determinants in Developed versus Developing Countries with Concentration on Iran. Management Research in Iran. 2015; 19 (3):218-241
- [11] eshqi M, sarlak M A, darvish H, mosavi M. Design and Explanation of E-Entrepreneurial Organization Model in Iranian Banking Industry (Case Study: Refah Bank). Management Research in Iran. 2019, 23 (2), 28-53
- [12] naadali, mohammad, The interaction of money and capital markets in the Iranian economy,
- [13] Trend Quarterly, 1396, Volume 43. pp 65-114.
- [14] Zamani Farahani, M, Foreign banking, TERMEH publication, 1391, pp 15-16.
- [15] Martine Delierneux, Les Instruments du Payment International, International Business Law Journal, 1993, pp. 988-989.
- [16] UNCITRAL model law on international credit transfers, 1992.
- [17] Elsan, mostafa. Banking law, SAMT publication, Tehran, 1395, Iran.
- [18] Miriam Quintana Fernández, Internationalisation of banking in Europe: Implications for European Works Councils, Employee Relations, Vol. 25 No. 6, 2003, pp. 574-593

- [19] Rehan ul-Haq, An examination of strategic alliances and the origins of international banking in Europe, *International Journal of Service Industry Management* Vol. 18 No. 2, 2007 pp. 120-139.
- [20] Esther Sanchez-Peinado, Internationalization Process of Spanish banks: Strategic orientation after the mergers. *European Business Review*, Vol 15, Number 4, 2003, pp.245-261.
- [21] Dev Kumar Boojihawon, Internationalisation process of African banks: an exploratory study. *African Journal of Economic and Management Studies*, Vol. 4 No. 2, 2013, pp. 244-266
- [22] Steve Onyeiwu and Sulagna Das, An Empirical Analysis of the determinants of bank internationalization: the case of india and nigeria. *International Research in Finance*, Volume 36, 1–18.
- [23] Debadutta Panda and Sriharsha Reddy, Resource based view of internationalization: evidence from Indian commercial banks, *journal of asia business studies*, Vol. 10 No. 1 2016, pp. 41-60.
- [24] Syed Zamberi Ahmad, Foreign Multinational banking in Malaysia: trends, motives and activities. *Asia-Pacific Journal of Business Administration*, Vol. 5 No. 2, 2013, pp. 135-156.
- [25] Aidan O'Connor, A game-theoretical model of bank foreign direct investment strategy in emerging market economies, *International Journal of Bank*
- [26] Vincenzo Formisano, Andrea Moretta Tartaglione, Maria Fedele and Ylenia Cavacece, *The TQM Journal*, Vol. Ahead-of-print No. ahead-of-print. <https://doi.org/10.1108/TQM-07-2020-0159>
- [27] Buch, Claudia M.; Spindler, Markus. Banking globalization: international consolidation and mergers in banking, *IAW Diskussionspapiere*, No. 38, Institut für Angewandte Wirtschaftsforschung (IAW), 2008, Tübingen.

- [28] M. Mansoor Khan, Islamic banking and finance: on its way to globalization, Managerial Finance, Vol. 34 No. 10, 2008, pp. 708-725. Marketing. Vol. 32 No. 3, 2014, pp. 194-222.
- [29] Eisazadeh Saeid. Analysis of Financial Markets Depth on Efficiency of Banking Industry (Iran in Comparison of MENA Countries). Vol.12.Number 45.2012. pp.173-200.
- [30] Rashidarde,Habibollah. Analysis of mega trends effective on future market of banking industry based on structural/cross impact analysis, Vol.6.Number.3.2016. pp.57-86.
- [31] Malihe Rostami, Adel Azar, mahmoud Dehghan Nayeri, Hossein Safari, Performance-based budgeting dynamic model with the BSC approach in the Banking industry, Modern Research in Decision Making, Vol.5,Issue.4, ۲۰۲۰,PP۸-۱۲۵.
- [32] Tabrizi,Mansooreh.Qualitative content analysis from the perspective of deductive and inductive approaches.vol.21. Num.64.2014. pp.105-138.
- [33] Iman.Mohammadtaghi. Qualitative content analysis, Pazhuhesh, Vol.3. No.2, Fall & Winter 2011-12. pp.15-44.
- [34] Momenirad,Akbar.,Qualitative content analysis in the research procedure: nature, stages and validity of the results, Quarterly Journal of Educational Measurement, Vol. 4, Number 14, Winter 2013, pp. 187-222.
- [35] N. L. Kondracki & N. S. Wellman, "Content analysis: Review of methods and their applications in nutrition education", Journal of Nutrition Education and Behavior, vol 34, p. 224-230.
- [36] Carla, Norrlof." Dollar hegemony: A power analysis". Review of International Political Economy. 21:5, 1042 ۱۰۷۰, ۲۰۱۴.
- [37] COHEN, BENJAMIN J., AND TABITHA M. BENNEY. 2014. "What Does the International Currency System Really Look Like?" Review of International Political Economy 21: 1017-41.

- [38] WINECOFF, W. KINDRED, 'The Persistent Myth of Lost Hegemony,' Revisited: International Order as a Complex Network Phenomenon." Presented at the Annual Meeting of the International Studies Association, Toronto, CA.2019
- [39] Ashna Khanna and W. Kindred Winecoff." The Money Shapes the Order ". International Studies Perspectives, 2020.p5-11.
- [40] Hamilton, K and R. Langhorne. (2011). The Practice of Diplomacy is Evolution, Theory and Administration. London and New York: Rutledge.
- [41] Rosenberg, Elizabeth et al (April 2016) The New Tools of Economic Warfare: Effects and Effectiveness
- [42] of Contemporary U.S. Financial Sanctions, Center for a New American Security.
- [43] Elliott, Kimberly Ann (2005) Trends in Economic Sanctions Policy: Challenges to Conventional Wisdom, in: Peter Wallenstein and Carina Staibano (eds.), International Sanctions: Between Words and Wars in the Global System, London & New York.